Müteferrika Yaz 2022/1, Sayı: 61

Erol ÜYEPAZARCI

REŞAT EKREM KOÇU'YA DAİR

Toplumsal Tarih Dergisi'nin Şubat 2022 tarihli 338. sayısında dosya konusu olarak "Reşat Ekrem Koçu. İstanbul Ansiklopedisi ve Arşivi" ele alınmıştı. Heyecanla dergiyi okumaya başladım.

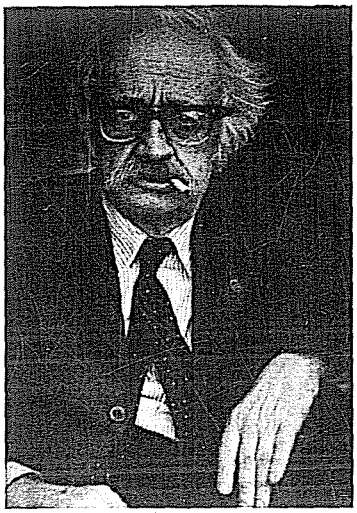
Pertevniyal Lisesi'nden hocam olan ve ölümüne kadar kendisiyle ilişkimi sürdürdüğüm sayıp sevdiğim bir büyüğüm olarak onun çok elim "İstanbul Ansiklopedisi" macerasını yakından izlemiştim. Neredeyse bütün ömrünü vakfettiği "İstanbul'un tapusu" diye tanımladığı ansiklopedisi için neleri feda ettiğini, babasından kalan köşkü satıp kiralık dairelere taşındığına tanıktım. Ömrünün son yıllarındaki ziyaretlerimin birinde kutular dolusu arşivini bana gösterip

— Erol, bütün ömrümü verdiğim bu arşivi bir gün şu karşıki çayıra götürüp üstüne gaz döküp yakacağım, dediğini, benim de:

— Yapamazsınız hocam, cevabını verdiğimi, bu yanıtım üzerine de gözleri dolarak:

— Doğru, yapamam deyişini de dün gibi hatırlıyorum.

Ölümünden sonra arşivinin encamını hep merak etmiştim. Evlatlığının onu satmak için uğraştığını duyup, ilgisiz ellere geçip heder olacağını düşünerek üzülüyordum. Arşiv'i en son Kadir Has Üniversitesi'nin aldığını işitince de çok sevinmiştim. *Toplumsal Tarih*'teki dosyada arşivin değerlendirildiğini, tasnif edildiğini, ilgilenenlerin arşive erişiminin sağlanacağını öğrenince çok mutlu oldum. Ancak akademisyenlerin Reşat Ekrem Koçu ile *İstanbul Ansiklopedisi*'ni değerlendiren yazılarını okuyunca sevincim kursağımda kaldı ve Orhan Pamuk'un haddini aşarak başlatıp götürdüğü Sigmund Freud'e taş çıkartan yorumlarını tekrarını görünce de üzüldüm. Dosyadaki

yazılarda rahmetli hocamın Semavi Eyice'nin ifadesiyle eşcinselliğinin kesin olduğuna değiniliyor, bu bağlamda Yunanlı şair Kavafis benzeri oğlancılığından başlayıp ayak fetişliğinden, kadın düşmanlığından, aşırı ulusalcı olup azınlık düşmanı olduğuna kadar bilimsel(!) yorumlar birbirini izliyordu.

Koçu'yu yargılamaya değil "anlamaya" çalışmanın gerekli olduğuna inanıyorum. "Anlama"nın da olayları ve olguları incelerken kendi "özel" ve "öznel" koşullarını göz önüne almakla mümkün olduğu kanısındayım.

Gönül isterdi ki *Toplumsal Tarih*'in okuyucuları, özellikle *İstanbul Ansiklopedisi*'nin acıklı macerasını pek bilmeyen genç okuyucuları Koçu'nun "ayak fetişizmi" yerine bu ansiklopediyi çıkarmak için nasıl bir ömrü harcadığını ayrıntılı öğrensinler. Yine gönül isterdi ki Koçu'nun büyük hevesle girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde çok başarılı bir öğretim görevlisi iken hocası Ahmet Refik'in Mimar Sinan'ın kökenini ortaya çıkaran II. Selim'in Kayseri kadısına yazdığı bir fermanı yayınladığı için Üniversite'den kovulduğu sırada onun da lise tarih hocalığı verilerek üniversite ile ilişkisinin kesildiğini öğrensinler; tarihçiliğimizin tartışmasız en büyük isimlerinden Halil İnalcık'ın bu olaya şehrengizlerden söz ederken şöyle değindiğini bilsinler:

> *"Osmanlılarda şehrengiz diye bir edebiyat vardır. Bunun zamanımızdaki en büyük yazarı da Reşat Ekrem Koçu'dur. (Ne yazık ki) dervişmeşrep Reşat Ekrem Koçu üniversiteye alınmadı.(Onun yerine) C.B. alındı."*[1]

Koçu'nun üniversiteden uzaklaştırılmasından sonra kaleme alıp yayınlattığı Seyit Vehbi'nin *Surname*'si, *şair Haşmet'in Viladetname*'sini bu kitapları "vülgarize ederek" yayınladı deyip eleştirirken eğer üniversitede öğretim görevlisi olarak kalsaydı bu kitapları üniversitenin kaynaklarının yardımıyla akademik kurallara daha uygun bir şekilde üniversitenin yayını olarak bastırabileceğini ama o imkânın elinden alındığını da belirtmek en azından hakşinaslık gereği değil midir? Dönemin çoğu Acem veya Ermeni kökenli olan ve kendi açılarından haklı olarak akademik değil satacak kitap yayınlamak isteyen yayınevi sahiplerinin eğer Koçu bu iki klasik eseri vülgarize etmeseydi yayınlamayı kabul edeceklerini sanmak biraz safdillik olmaz mı? Koçu'nun vülgarize ederek de olsa bu iki klasik metni yayınlamaya bu yayınevi sahiplerini ikna etmesi bile bir başarı değil midir? Yine aynı şekilde o güne kadar okuyucuya sunulmamış ve bilinmeyen yabancı yazarların seyahatnamelerini *Türkiye Seyahatnameleri Dizisi* başlığı altında Edmond de Amicis, Jean Thevenot, Lady Montegue, Theophile

1 Emine Çaykara, *Tarihçilerin Kutbu "Halil İnalcık" Kitabı*, İstanbul, 2005, 2. bsl., s. 99. İnalcık C.B. rümuzuyla gösterdiğimiz ismi açıkça ifade etmiştir. Biz yazmayı münasip görmedik.

Deyrolle, E.J.Deuzats'ın yapıtlarının özetleyerek de olsa dilimize kazandırması övgüye layık değil midir? Koçu'nun bu ilk yayınından sonra adı geçen kişilerin daha ayrıntılı bir şekilde başka yazarlarca incelenmesine bu ilk yayınlar yol açmamış mıdır? Rahmetli hocamın bu çabalarının elinden alınmış akademik yaşamına bir şekilde devam etmek arzusunun bir kanıtı olarak bakılamaz mı?

Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi bir fenomen yapıtın yayımını 1896-1938 arası tam 42 yılda tamamlatabilen ve ancak son iki cildini Latin harfleriyle bastırabilen bir kültür politikasının egemen olduğu ülkemizde bu baş eserin en ilginç bölümlerini 6 cilt olarak derleyip yayınlayan ve Arap harflerini bilmeyen okuyucu kitlesine bu ilginç yazarı ve eserini tanıtma görevini üstlenen Koçu'nun bu çabasının hiç olmazsa takdir edilmesi gerekmez mi? Ama ne olmuştur? Başta çeşitli kaynak kitaplara Koçu hakkında biyografi notu yazan rahmetli Semavi Eyice olmak üzere Üniversiteye kapağı atmak olanağını bulan efendiler Koçu'yu "bilimsel değeri olmayan" çalışmalar yapmakla eleştirmişler, yukarıda saydığım yapıtlarını "vülgarize eserler" diye küçümsemişlerdir.

Yukarıda değindiğim nedenlerle çalışmalarını geleneksel akademik koşulların dışında yayınlatmak zorunda kalan Koçu'nun Semavi Eyice'nin ceffelkalem "bilimsel yayınlara itibar etmemiştir" fetvasını verdiği kitapları arasında akademik koşullara uyan yapıtları yok mudur derseniz bunun da yanıtı "vardır" olacaktır.

Üniversite ile ilişkisi kesildikten hemen sonra 1934'te Ahmet Halit Kitabevi tarafından yayınlanan mezuniyet tezi "*Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar. 1300-1920*" adlı kitabı bunun ilk örneğidir. 500 sayfalık bu kitapta Koçu derli toplu bir şekilde konuyu incelemiştir. Bildiğim kadarıyla II. Abdülhamid döneminde hariciyede önemli görevler almış ve 1913'te Kamil Paşa hükümetinde Hariciye Nazırlığı'nı üstlenmiş Noradonkiyan Efendi'nin Fransızca kaleme aldığı eserden başka bu konuda bir eser yoktur. Paris'te Ulusal Kütüphane'de inceleme olanağını bulduğum Noradonkiyan Efendi'nin karmaşık ve özellikle erken Osmanlı dönemine ait bilgileri şüpheli yapıtına göre Koçu'nun yapıtı çok daha tutarlı bir eserdir.

1967'de Sümerbank'ın katkılarıyla yayınlanan *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* ise konusunda tek eser olup ciddi bir çalışmanın ürünüdür ve hocamın sevdiği ve kullandığı bir tabirle "*muhalled*" yani kalıcı, değeri hiç eksilmeyecek bir yapıttır.

İçinde Geçen Vak'alar, Eski Saray Hayatı ve Teşkilatı ile Beraber Adım Adım, Köşe Köşe Topkapu Sarayı adlı 1961'de yayınlanan ve bu kadim müzeyi en ayrıntılı ve renkli şekilde anlatan kitabını da bilimsel yayınları arasına katmak gerektiğine inanıyorum. 2002'de yayınlanan derlemesi *Tarihte İstanbul Esnafı* adlı kitabı da kendine özgü bu konuyu ayrıntılı olarak ele alıp inceleyen bir eser olarak dikkati çeker.

İki iyi sahaf Alaettin Eser ile İbrahim Manav'ın ölümünden sonra 1981'de yayınladıkları *İstanbul Tulumbacıları* ise kentimizin bu ilginç ve folklorik değeri yüksek kuruluşunu bilimsel dikkatle ele alan bir kitaptır.

Koçu'nun ilginç ve o güne kadar kimsenin ele almadığı bir çalışması da 1957 yılında İstanbul Fetih Derneği'nin çıkardığı akademik dergi *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*'nda kaleme aldığı *Bostancıbaşı Defterleri* ile ilgili kapsamlı makalesidir. İstanbul Boğazı ve Haliç'teki yerleşimi konu alan ve dönemi hakkında başka kaynaklarda olmayan bil-

Geçen asır ortasında bozacı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

gileri veren bu defterler hakkında Koçu ilk önce *Büyük Doğu* dergisinin 11. sayısında kısaca bilgi vermişti. Bu kez ayrıntılı incelemesi büyük ses getirdi ve ayrı basımı yapıldı. Kanımızca yalnız bu çalışma bile Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ne yazılarıyla katkıda bulunan ama bu ansiklopediyi ve Koçu'yu anlamaya çalışmayıp kendine özgü ve doğruluğu sorgulamaya değer kıymet hükümleriyle Koçu'yu yargılamayı yeğleyen rahmetli Semavi Eyice'nin "bilimsel eser yazmaya ilgi göstermedi"[2] hükmünü geçersiz kılmaya yeter.

Koçu'nun fenomen eseri, ömrünü vakfettiği *İstanbul Ansiklopedisi*'ne gelince 1944 yılı Reşat Ekrem Koçu için yaşamının gayesi olarak belirlediği bir çabanın ilk ortaya çıktığı yıldır. Koçu doğup büyüdüğü ve çok sevdiği İstanbul'un bir ansiklopedisini hazırlayıp yayınlamak istiyordu. Bu konuda çok iddialıydı ve ansiklopediyi fasikül, fasikül çıkarıp 1953 yılındaki İstanbul'un fethinin 500. yılında tamamlamayı amaçlıyordu.[3]

Ansiklopedinin kapsamını anlamak için 1944 yılı Kasım ayında ilk çıkan fasikülün kapağındaki tanıtım yazısını aynen alıntılıyoruz:

"İstanbul'un: Cami, mesçit, tekke, türbe, kilise, ayazma, çeşme, sebil, saray, yalı, konak, köşk, han, hamam, tiyatro, kahvehane, meyhane... Bütün yapıları

İstanbul'un: Devlet adamı, âlim, şair, sanatkâr, iş adamı, hekim, muallim,hoca, derviş, papaz, keşiş,meczup, hanende, sazende, çengi, köçek, ayyaş, derbeder, pehlivan, tulumbacı, kabadayı, kumarbaz, hırsız, serseri, dilenci... Bütün şöhretleri

İstanbul'un: Dağı, bayırı, suyu, havası, mesire yerleri, bahçeleri, bostanları ve ilah... Bütün tabiat güzellikleri ve coğrafyası

İstanbul'un: Sokakları, mahalleleri, semtleri... Yangınları, salgınları, zelzeleleri, ihtilalleri, cinayetleri ve dillere destan olan aşk maceraları...

İstanbul halkının devir devir âdet, an'ane, giyim ve kuşamı...

İstanbul argosu...

İstanbul'a ait resimler, şiirler, kitaplar, romanlar, seyahatnâmeler.....

İstanbul'a gelmiş yabancı şöhretler..."

2 Rahmetli Semavi Eyice bu hükmünü gerek Tarih Vakfı'nın çıkardığı *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nde gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çıkardığı İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı Koçu biyografisinde açık açık ifade etmiştir.

3 Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi* ile ilgili ayrıntılı bir araştırma yazısı için bakınız: Mehmet Ergün, *Bir Tutku Ürünü : İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010, *Müteferrika Dergisi*, Sayı: 38, s. 2-54..

Gerçekleştirilmesi hadsiz hesapsız bir bilgi birikimini, kadroyu, emeği ve en önemlisi hatırı sayılır bir parasal desteği gerektiren bu kapsamlı işe[4] Reşat Ekrem Koçu neredeyse tek başına soyunuyordu. Bunun bir çarpıcı kanıtı ansiklopedinin ilk iki cildinde 1553 maddeden 1422 maddesini Koçu'nun bizzat kendinin kaleme almasıdır.

Eskicigüzeli Yetim Ahmed
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Yazarımız delice bir tutkuyla başladığı bu işin ilk girişiminde kendisine Cemal Çaltı adlı bir kereste tüccarı parasal destek verecektir ama 16. fasikülden sonra bu zatın parasal desteğini çektiği anlaşılıyor ancak Koçu ile dostça ayrılmışlardır.[5] Yazarımız bu ayrılıktan sonra kendi çabalarıyla ansiklopediyi çıkarmaya devam eder. Büyük zorluklarla 1952 Ocak ayına kadar yayını sürdürür[6] ve 34. fasikülde, dördüncü cildin ortalarında "Bahçekapı" maddesinde yayını durdurmak zorunda kalır.

Aslında ansiklopedi konuyla ilgilenenlerce çok olumlu karşılanmış; çok özgün ve o güne kadar benzeri olmayan bir çalışma olduğu hep vurgulanmıştır. Örneğin çok tanınmış bir İstanbul tarihi ve arkeolojisi uzmanı ve Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmet Kütüphanesi'nin ilk kez bilimsel dökümünü yapan ünlü Türkolog Prof. A.M.Schneider aynen şöyle yazmıştır:

> *"Eser geniş okuyucu kitlesine hitap eden bir yayın olduğu için bazı maddeler sohbet havasında yazılmışsa da içinde başka yerlerde bulunması zor hatta imkansız bilgiler olduğundan ilim âlemi de bu eserden çok faydalanacaktır."*[7]

Bu 1944-1952 yılları arasındaki sekiz yıllık dönemde Reşat Ekrem Koçu *"yaşamımın tek manası, ömrümün mahsulü"* dediği ansiklopediyi yaşatabilmek için elinden gele-

4 Mehmet Ergün'ün makalesinde belirttiği gibi Koçu'nun ilk girişiminden 50 yıl sonra Tarih Vakfı tarafından gerçekleştirilen ve mükemmel bir yapıt olan 8 ciltlik *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin madde yazarları dışındaki idari kadrosu 51 kişiydi.

5 *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1964, Cilt: VII, s. 3694'teki *Çaltı (Cemal)* maddesi bu hususu teyit eder.

6 Semavi Eyice ilk girişimin son bulma tarihi olarak 1951 yılı başını veriyor ama ansiklopedinin yazı heyetinden Kevork Pamukciyan 1952 yılı olduğunu söylüyor (Kevork Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, İstanbul, 2002, s.208), Mehmet Ergün de sözü geçen incelemesinde son sayının Ocak 1952'de çıktığını kanıtlıyor.

7 Semavi Eyice,*İstanbul Ansiklopedileri*, İstanbul, 1984, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: IV, s.219

ni yapmıştır. Başta ayda bir fasikül yayınlanması öngörülmüşken yedi yıla yakın bir zamanda ancak 34 fasikül yayınlanmıştır. Eğer her ay bir fasikül yayınlanabilseydi 86 fasikül yayınlanması gerekirdi. Bu da zorlukların büyüklüğünü ama Koçu'nun son ana kadar pes etmeyip her çareye başvurup yayını sürdürme azmini gösterir. Ama çabaları olumlu sonuç vermez. Koçu yılmaz, pek çok kuruluşa abone olmaları için başvurur; Türkiye İş Bankası hariç hiçbir kurumdan olumlu yanıt almaz. Son çareyi okuyucularına başvurmakta bulur. 30. fasikülün kapak arkasında "*Okuyucularımın Vicdanına Hitap Ediyorum*" diye bir yazı neşreder.

Çaresiz yazarımız abone olmaları için okuyucularına yalvarırken abone olacakların yaşam öykülerini ansiklopediye yazacağını bile ilan eder ama sonuç tam bir fiyaskodur. Bu mektuptan sonra ancak 12 kişi yeni abone olmuştur!

Prof. Orhan Okay'ın bir anısı da yazarımızın nasıl çırpındığını gösterir. Koçu, öğretmeni olduğu Vefa Lisesi'nin ilan panosunda müdürün iznini alarak öğrencilerine ansiklopedinin eski sayılarını 130 kuruş yerine 50 kuruşa vereceğini ilan eder. Orhan Okay hemen bu fırsattan yararlandığını; Reşat Ekrem'in kendisine eliyle seçtiği 28 fasikülü verdiğini hüzünle anlatıyor.[8]

Bu arada Koçu'nun başı okuyucu ilgisizliği dışında başka sorunlarla da derttedir. Daha sonraları bir yazısında babası Ekrem Reşat Bey'in satın aldığı ve annesi Fatma Hanım ve ablası Halet Hanım ile birlikte yaşadığı Göztepe'deki köşkünün sebebini bilmediğimiz bir izale-i şuyu nedeniyle satılması sorununu çözmek için elindeki bütün maddi olanakları da harcadığını bu yüzden de "*ansiklopedinin neşrini meçhul bir istikbale bırakmak zorunda kaldığını*" anlatır. Anacığı köşkün satılmasını hiç istememiştir; köşk kurtulur ama kısa bir süre sonra annesi vefat eder.

Bu arada bir ayraç açarak bir başka konuya değinmek istiyorum: Koçu'nun hiç evlenmediğine bakıp oğlancılığına hükmedenlere şunu belirtmek isterim. Doğru, Koçu evlenmemiştir ama nedeni bazı ham ervahların vehmettiği gibi cinsi tercihi değil anacığı ve hiç evlenmemiş ablasına olan saygısı ve muhabbetidir. Onları mutlu etmek için elinden geleni yapmış, saygı ve sevgiyle onların her istediklerini yerine getirmeyi görev bilmiştir. Anacığı ve ablasına olan saygı ve muhabbetine onu ziyaretlerimde bizzat tanıklık etmiş biri olarak, hususiyle ansiklopedisinin çizeri Sabiha Bozcalı'ya gösterdiği ihtimama, saygıyı ve minnetini ifadesine şahitlik etmiş biri olarak Koçu'nun "kadın düşmanı" olduğunu yazanlara ne diyeceğimi bilemiyorum. Anacığı ve ablası uğruna evlenememiş ama bir aile hasretini hep çekmiş ve yaşlılığında bu hasretini ablası da öldükten sonra kendisine ev işlerinde yardım eden ailenin oğlunu evlat edinerek gidermek istemiştir.

İstanbul Ansiklopedisi'nin gündeme yeniden gelmesi 1957 yılında olur. Koçu bu kez Mehmet Ali Akbay isimli bir tüccarla ortak olur; bu arada ablası Halet Hanım da ölmüştür; yazarımız kendi sermaye payı için babadan kalma köşkünü satıp bir apartman katına taşınır. Ansiklopedi yeniden A harfinden başlayarak neşredilir; ortaklık 1965 yılına kadar devam eder ve ansiklopedinin ilk yedi cildi yayınlanır. Akbay beklediği kârı bulamadığından ortaklıktan ayrılır ve kendisinde kalan 204.000 fasikülü yer

8 Orhan Okay, *Silik Fotoğraflar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 149-153

darlığını bahane ederek kesekâğıtçılara satar. Ansiklopedi'nin yazarlarından Kevork Pamukciyan'ın söylediği gibi:

> *"Tabii o zamanlar on beş yıl sonra ansiklopedinin yarım milyona alıcı bulabileceğini kimse hayalinden dahi geçirmiyordu."*[9]

Ortağı ayrıldıktan sonra yazarımız kendi tabiriyle "*Donkişot asaleti ve fedakârlığı*" ile ansiklopedisini yayınlamaya çalışır ama 1973 senesine kadar ancak 3,5 cilt çıkarabilir; son yıllarda bir fasikülü altı ayda bir çıkarabilmektedir; bu arada oturduğu apartman katını da satıp kiraya çıkmıştır. Ansiklopedi 11. cildin ortalarında 173. fasikülde "Gökçepınar" maddesinde kalır. Bugün herkesin özgünlüğü ve hiçbir yerde bulunamayacak bilgileri dolayısıyla eşsiz bir eser olduğunda hemfikir olduğu bu muhteşem yapıt artık noktalanmıştır. Bu durumun Koçu'yu çok üzdüğü muhakkaktır. Ansiklopedinin yazarlarından Semavi Eyice, rahmetli hocamızın bir arkadaşına derin bir üzüntü içinde "*Hâk-i siyeh içre kaybolacak dane miyim ben, demiş şair*" dediğini naklediyor.[10] Maalesef Koçu "*siyah toprak içinde kaybolan bir* dane" oldu.

İstanbul Ansiklopedisi Koçu'nun yazarlık niteliklerini çerçeveleyen yapısıyla ayrı bir öneme sahiptir. Bu atipik ansiklopediyi incelemek Koçu'nun yazarlık serüvenini anlamamızda bize yol gösterecek ve önemini anlamamıza yardım edecektir. Reşat Ekrem Koçu önemlidir, çünkü bu ansiklopedide açıkça ortaya koyduğu gibi bazı akademik tarihçilerin hiç önemsemedikleri toplumsal tarihle ilgilenmiştir, sokaktaki insanı konu yapıp kitleyi tarihleştirmiştir.

Dahası Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim cemaatlerin kültürü onun tarafından ilk kez hiçbir bilimsel kurumun yapmadığı kadar geniş bir biçimde derlenmiştir. Bunu Sayın Ethem Eldem'in belirttiği gibi Türkçü, İslamcı ve Osmanlıcı bir kişi olarak istemeyerek ama bu nüfusu yok sayarak İstanbul'u anlatılamayacağı için yapmamıştır. Özellikle gayrimüslim İstanbulluları hiçbir yazarımızın ele almadığı kadar ayrıntılı anlatarak ve haklarını vererek İstanbul tarihindeki yerlerini almalarını sağlamıştır. Sayın Eldem'e en iyi yanıtı herhalde Kevork Pamukciyan vermiştir. Aras Yayınevi'nce *İstanbul Yazıları* adı altında derlenen makalelerinin birinci cildinde Koçu'nun bu yanını minnetle belirtmiş ve Koçu ölünce bir şükran duygusuyla onun için Ermeni Patrikhanesi'nde bir ayin-i ruhani bile tertiplendiğini yazmıştır. Sayın Eldem'in Koçu'nun *Büyük Doğu* dergisinde yazmasını Koçu'nun Türkçü, İslamcı ve Osmanlıcı olmasının kanıtı olarak göstermesi de geçerli olamaz. Sayın Eldem o zaman popüler bir dergi olan *Büyük Doğu*'nun 1940'lı yıllardaki yazarlarını inceleseydi Necip Fazıl ile ideolojik olarak bağlantı kurulamayacak birçok adı görebilirdi. Örneğin herkesin Necip Fazıl ideolojisiyle bir nebze ilişkisi olmadığını kabul edeceği Oktay

9 Kevork Pamukciyan *adı geçen eser*, s. 212. Pamukciyan'ın yarım milyon dediği para bugünün 5.000 lirasıdır. Ancak günümüzde sahaf Nedret İşli ve Lütfi Seymen iyi durumdaki ansiklopedinin satış fiyatını en az 15.000 TL olarak belirtmektedir.

10 Semavi Eyice, "Koçu, Reşad Ekram", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: V, İstanbul, 1994, s. 41-43.

Akbal da o yıllarda *Büyük Doğu*'da yazıyordu. Durumu daha vuzuha kavuşturmak için hocamın gayrimüslimlerle ilgili tutumunu belirten bir anımı nakletmek isterim. Ansiklopedi de önceden adını hiç duymadığım Karekin Deveciyan'ın İstanbul balıkları ve balıkçılığı ile ilgili fenomen kitabı *Balık ve Balıkçılık*'ı ayrı bir özel madde yapıp uzun uzun anlattığını ve *muhalled* bir eser olduğunu yazdığını görünce, kendisine sormuş ve muhakkak sahaflardan bulup okumam gerektiği yanıtını almıştım. Gerçekten de sahaflarda arayıp bulduğum kitap İstanbul balıkları, balıkçılığını anlattığı gibi Boğaz'daki balık dalyanlarından, çiroz üretilmesine, Arnavutköy'de deniz kıyısında iki mızrak kullanarak sürü halinde geçen ton balıklarının nasıl avlanacağına kadar ilginç bilgileri kapsıyordu. Kitabı çok beğendiğimi ve ilgilendiğimi anlatınca hocam kütüphanesinden Deveciyan'ın bu Türkçe kitabından sonra Fransızca yazdığı aynı konudaki daha ayrıntılı eseri *Peche et Pecherie*'yi bana hediye etti ve:

— Fransızca biliyorsun, bunu ne yap yap çevir ve yayınlat diye öneride bulundu. Çok sonra hocamın bu önerisini yerine getirdim ve 2006 yılında Aras Yayınları'ndan bu çeviri çıktı ve tahminimin ötesinde tutuldu ve baskı üstüne baskı yaptı.

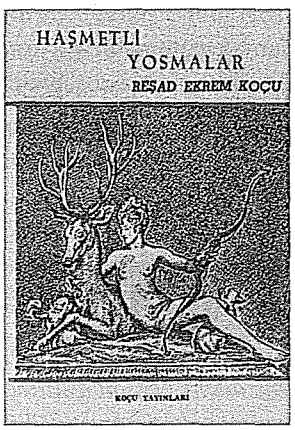
Koçu doğrudur, ansiklopedisini yazarken şer'iye sicillerinden, tahrir defterlerinden yararlanmamıştır ama hiçbir tarihçinin yararlanmayı düşünmediği Üsküdarlı Aşık Râzi veye Vasıf gibi rindmeşrep halk adamlarının şiir defterleri ve hatıra notlarından yararlanarak büyük şehrin insanlarının deneyim ve birikimini bütün zenginliği ile bize iletmesini bilmiştir. Bunu yaparken de Evliyâ Çelebi'nin, vak'anüvislerin diline çalan musikili Türkçesi ve renkli üslubuyla zevkle okunmayı başarmıştır. Onun eserlerindeki Türkçe lezzeti şunu gösterir: Yazarımız Osmanlıca sözcükleri şimdi yalan yanlış kullanan insanların değil belli bir dil duygusu, zevki, inceliği ve zerafetiyle kullanan insanların döneminin yazarıdır. Koçu yaptığının farkındadır; ilk romanı *Kızlarağasının Piçi*'nin başına yazdığı önsözde eserini şöyle tanımlar:

> *"Bu romanı tarihi istismar niyetiyle yazmadım. Bunlar tarihten çıkarılmış küçük küçük sahneler ve portrelerdir. Modeller hakikidir ve şahıslar uydurma değildir. Hadiseler yazdığım şekilde cereyan etmiştir. Fakat bunlar bir fotoğrafla çekilmiş değil fırça, boya veya kalemle yapılmış resimlerdir. Öyle sanıyorum ki bu resimler cemiyet ilmi olan sosyolojinin de işine yarayabilecektir."*

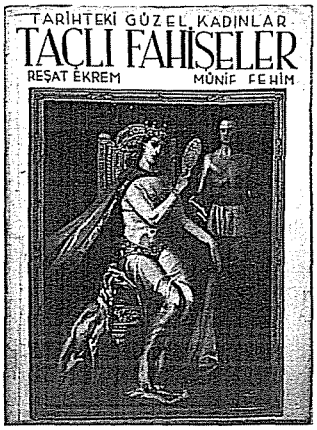
Sanki bu sözleriyle "romancı tarihe sadık olmak zorunda değil" yanlış hükmünü "romancı cahil olup istediğini uydurur" hükmüne kadar götürenlere yanıt vermektedir.

Yazarımız, neredeyse tamamını kendi yazdığı ansiklopedisinde de, tarihî romanlarında da tarihi *"anlatmasını"* bildiğini kanıtlar; bilgi birikimi ve titiz araştırmacılığı yanında elindeki malzemeyi okuyucusuna en iyi şekilde sunabilme kabiliyetine yani iyi bir öykücülük gücüne de sahip olduğunu gösterir.

Koçu'nun gerek ansiklopedisinde gerekse romanlarındaki yaklaşımı zamanında iyi değerlendirilememiştir. Bugün ansiklopedisinin özgünlüğü büyük ölçüde kabul edilmiş ancak ansiklopedisinin yazarı ve Koçu'nun dostu Semavi Eyice bile ansiklopedinin yarım kalmasının nedeni olarak *"tarihe geçecek kadar önemi olmayan kişilere*

uzun sayfalar ayırması"nı göstermiştir;[11] kanımızca Koçu'nun ansiklopedisinin asıl değeri Eyice'nin "tarihe geçecek kadar önemi olmayan" dediği kişilere verdiği önemden gelir.

Koçu, 1930'lu yıllardaki Annales Okulu hareketine kadar egemen olan siyaset, diplomasi ve savaşlar üzerine yoğunlaşan; büyük adamların(!) yaptıkları büyük işlerin (!) öyküsünü siyasi ve askeri olaylar ışığında anlatmayı tarih anlatımı olarak kabul eden klişeyi ülkemizde ilk kez değiştirmeye çalışan Halil İnalcık, Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ gibi az sayıda tarihçilerden biridir.. Ansiklopedisi geleneksel ansiklopedi anlayışının çok dışındaki kapsamıyla o güne kadar klasik tarih anlayışıyla tarihi anlatanların değer yargılarını hiçe sayarak kaleme alınmıştır. Ansiklopedinin önemi buradadır ama ne yazık ki bu saptamamız gereken şekilde bugüne kadar vurgulanmamıştır hatta Orhan Pamuk gibi Koçu'nun eserine hayranlığını ifade ederken yapıtı *"Tuhaflık Koleksiyonu"* olarak nitelendirenler de olmuştur.[12] O güne kadar hiç anlatılmayan, hiç önemsenmeyen olayları, kişileri anlatmanın tuhaflık olarak nitelenmesini anlamak zorsa da aynı yazarın Koçu'nun eserini *"sıradışı cinsel tutkularını, zevklerini ve takıntılarını dile getirmek"* için yazdığı telmihini yapmasını[13] ise isyanımı, içimden geçen kelimeleri yutarak en hafif tabiriyle "haddini tecavüz"dür diye tavsif ediyorum.. Gerçekten de sanki zavallı Koçu, Ansiklopedi'de yalnız oğlanlardan bahsetmiş de kadınları hiç konu edinmemiş, örneğin çok renkli anlattığı II. Mahmud'un kızkardeşi Esma Sultan'dan hiç söz etmemiş, platonik bir sevginin simgesi olan Hatice Sultan - ressam Melling ilişkisini kitaplaştırmamış, bütün zamanların en ilginç Osmanlı kadın figürü Kösem Sultan'ı romanlaştırmamış, *Hançerli Hanım Sultan*'ı, *Haşmetli Yosmalar*'ı yazmamış da yalnız oğlanları anlatmış gibi yorum yapmak bunu da yazarın cinsel eğilimlerine bağlamak anlaşılması zor bir yaklaşımdır. Koçu *Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*'ni yazmadan üç yıl önce *Tarihte Güzel Kadınlar* ve *Taçlı Fahişeler*'i yazmamış mıdır? Tarihi bir gerçek olgu olan civelekleri, köçekleri ilk kez

11 Semavi Eyice, *İstanbul Ansiklopedileri, Adı geçen eser,* s. 219

12 Orhan Pamuk, *İstanbul, Hatıralar ve Şehir,* İstanbul 2003, s. 144

13 Orhan Pamuk, *Adı geçen eser,* s.151

anlatmasını, buna cesaret etmesini yukarıda vurgulamaya çalıştığımız yeni bir tarih anlayışının sonucu değil de cinsel eğilimlerini tatminle açıklamak orijinal bir yorum yapmak gayreti değilse neyle açıklanabilir? Vapurda koşup oynarken denize düşen bir çocuğu kurtarmak için canını tehlikeye atarak vapurdan denize atlayıp çocuğu kurtaran ve o günlerde gazetelere manşet olan yakışıklı nefer "*Bahriyeli Cafer*"i anlatması da mı cinsel dürtülerin sonucudur? Yine de şöhreti afâkı tutmuş romancımızın ve onu izleyen şürekasının *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'ni okuyup Koçu'ya yaptıkları gibi freudiyen yorumlar yapmamasına şükredelim. Örneğin sevimli Çelebimiz Kasımpaşa'da çıkarılan istridyelerden söz ederken şöyle yazar:

> "*İstridye gayet kuvvetli bir gıdadır. Küçük çük (!) biradere hayli kuvvet verip karısıyla güreş eden kimseye güç katar. İçki içmeden bir adem beş, on gün bu istridyeden yese her gece karısı veya başka bir kadınla beş,on kere cima yapabilir (sevişebilir).*"

Orhan Pamuk, ve şürekası Çelebi'nin seyahatnâmesindeki buna benzer çok sayıdaki anlatılanları okusaydı herhalde sevimli Çelebimiz için "*aklı seksten başka bir şey düşünmeyen cinsel sapık*(!)"la karşı karşıya olduğumuzu yazardı.

Koçu'nun eserlerini; bilinçli bir şekilde yaptığına inandığımız geleneksel tarih anlatımının dışındaki bir anlatımla ifade etmesini gözönüne alarak değerlendirirsek onun kendinden önceki ve sonraki tarihi roman yazarlarından da farklılığını gayet açık anlarız. Koçu ne atalara tapkı, ne Osmanlıyı küçültüp gülünçleştirerek genç Cumhuriyeti ululama, ne hamaset için tarihi roman yazmıştır. İsterse Fatih Sultan Mehmed yahut Kösem Sultan gibi tarihi figürleri kahraman olarak alsın isterse *Esircibaşı* romanındaki Muhsin Çelebi'yi veya polisiye bir kurgu içinde gelişen bir cinayet şebekesini söz konusu ettiği romanınının kahramanı Forsa Halil'i anlatsın engin tarih bilgisiyle hiç anakronik olmadan dönemi, çevreyi iyi bir öykücü olarak lezzetle anlatmasını bilmiştir. Olayların yazarın çizdiği resim içinde gelişmesini izlerken mesela Lale Devri'ni veya III. Murad'ın İstanbul'unu hiçbir resmi tarih kitabının veremeyeceği ayrıntılarla tanırsınız.

Sonuç olarak Reşat Ekrem Koçu hâlâ tam anlamıyla değerlendirildiğine inanamadığımız kendine özgü olan tarih yazımı ve tarih romancılığı ile çok özgün bir yazardır. Sağlam bir Osmanlı dönemi Türk tarihi formasyonuna sahip olması yanında, tarihin bilinenler yanında bilinmeyenlerini de iyice kavramıştır ve bütün bunları edebi bir tatla vermesini bilen bir edebiyat adamıdır. Döneminin popüler tarih romanı yazanlarından gerek tarihe sadık kalmak açısından gerek üslup, kurgu ve dil lezzeti bakımından kıyas kabul etmez şekilde açık ara üstündür. Koçu tarihi kuru bir anlatımdan çıkararak zevkle okunan bir konuma getirmesini bilen ama tarihî gerçekleri de titiz bir şekilde göz önünde tutan; bütün bunları yaparken Türkçeye egemen olduğunu kanıtlayan bir üslup akıcılığı içinde eserlerini veren bir edip-tarihçidir.